

VAKIF ve KÜLTÜR DERGİSİ

ISSN:1301-9287

T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından üç ayda
bir yayınlanır.

Yıl 2, Cilt 2, Sayı 6, Aralık Sayısı 1999

Fiatı: 1.000.000 TL. KDV Dahil

Sahibi :

T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Nurettin YARDIMCI

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü :

Sadi BAYRAM

Yazı Kurulu :

(Alfabetik Sırayla)

Prof. Dr. Oluş ARIK

Dr. Ramazan AYDIN

Prof. Dr. Aynur DURUKAN

Prof. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU

Dr. Mehmet ÖNDER

Prof. Dr. Orhan Cezmi TUNCER

Prof. Dr. Ayşıl Tükel YAVUZ

Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ

Prof. Dr. Refet YINANÇ

Teknik Yönetmen :

Mehmet NARİNCE

İdare Yeri :

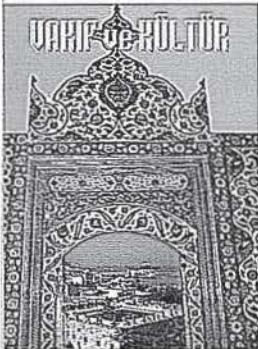
Ziya Gökalp Cad. No :58 Kat: 5

Kolej-ANKARA

Tel: 434 57 48-431 11 90 /482

Faks: 435 73 26

Yazılardaki fikir ve görüşlerden yazarları sorumludur
Kaynak belirtmek kaydıyla iktibas yapılabilir

Kapak : Edirne Selimiye Camii Hünkar Mahfeli
Padişah Odası Girişi (Foto: Sadi Bayram) ve
Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervan Sarayı
(Foto: Yaşar Güçler)

Ön kapak içi : Eyüp Sultan Türbesi Çinileri
(Foto: Sadi Bayram)

Arka kapak içi : Eyüp Sultan Türbesi Çinileri
(Foto: Sadi Bayram)

ANKARA 2000

Yapım - Üretim: **AJANS-TÜRK** Basım ve Basın A.Ş.

İst. Yolu 7. Km. Necdet Evliyagil Cad. ANKARA

Tel: (0.312) *278 08 24 • Faks: (0.312) 278 18 95

http: //www.ajansturk.com.tr.

Grafik Tasarım: AJANS-TÜRK/ALİ AKGÜN

İÇİNDEKİLER

Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL'in Mesajı	2
Başbakan Bülent ECEVİT'in Mesajı	3
Devlet Bakanı Dr. Yüksel YALOVA'nın II. Türkiye Vakıflar Şûrası Açış Konuşması	5
Vakıflar Genel Müdürü Dr. Nurettin YARDIMCI'nın II. Türkiye Vakıflar Şûrası Açılış Konuşması	7
TÜSEV Başkanı Zekai BALOĞLU'nun II. Türkiye Vakıflar Şûrası Açılış Konuşması	9
II. Türkiye Vakıflar Şûrası Komisyonlarına Sunulan Öneriler	10
Çetin ARSLAN - Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU Dünden Bugüne Halfeti	16
Ferruh TORUK Çankırı Darüşşifası	20
Nilgün AÇIK-Prof. Dr. Abdulkemir ABDULKADİROĞLU Vakıflar Bağlantılı Divan Şairleri-II	25
İsmet BİNARK Eski Kitapçılık Sanatlarımız	32
Ethem GÜNEN Tuna	37
K. Hakan TEKİN Ahmed Yesevi'nin Hocası Arslan Baba	38
Dr. Erdoğan EROL Mevlevilikte Seyyah Vermek ve Konya Mevlevî Dergahında Küstahan Kapısı	43
Adnan ER İcareteynli Gayrimenkuller-Mukataalı Vakıf Topraklarından Alınan Taviz Bedelinin Mahiyeti ve Hukukî Dayanağı	47
Doç. Dr. Halit ÇAL Afyon Şehrinin Kapı Tokmakları	50
Yrd. Doç. Dr. Ali BORAN Ahlâk Taşının Osmanlı Döneminde Kullanımı ve Bununla İlgili Bir Arşiv Belgesi	54
Doç. Fatma Eray - Ebru VURAL Konya İli - Doğanhisar İlçesi-Karaağa Kasabası Geleneksel Kadın Giyimleri Üzerine Bir Araştırma	58
Olçay Çelik BORATAV Gerilimin Sanata Yansıması	62

ESKİ KİTAPÇILIK SANATLARIMIZ

İsmet Vinark

İnsanlık tarihinde altın bir sayfa olan Türklüğün ve tarihlerinin bin yıldan fazla bir devresini Yakın Şark ve İslâm kültürü dairesinde geçiren Türklerin, ortaya koydukları kültür ve medeniyeti her müessesesiyle tetkik etmek, bugün bizim için yalnız ilmi değil, aynı zamanda millî bir mecburiyet olmalıdır.

Türk kültür ve medeniyetinin hakikî değeri, onun yaratıcılığında, ilim ve sanatına kattığı zenginliklerde, ahlakî, hukukî ve iktisadî hayatının âhenktar bütünlüğündedir.

Türk kültür ve medeniyetinin en büyük hasleti yapıcılığı ve teşkilâtçı kudrete sahip olmasıdır. Bunun sebeplerinden birisi de, Türk devlet teşkilâtı ve idaresinde, fetih ve genişleme siyasetinin yanında, bilim ve sanat eserlerinin hiçbir zaman ihmal edilmemiş, aksine teşvik görmüş olmasıdır.

Bu kültür ve medeniyetin kurucuları, bu yüksek haslet ve anlayışla, meydana getirdikleri içtimaf ve kültür müesseselerinin yanı sıra, kütüphaneler kurmayı da hiçbir şekilde ihmal etmemişlerdir. Padişahından halka kadar, herkes büyüklü küçüklü kütüphaneler kurmuş ve bunların yaşayabilmesi için de zengin vakıflar yapmışlardır.

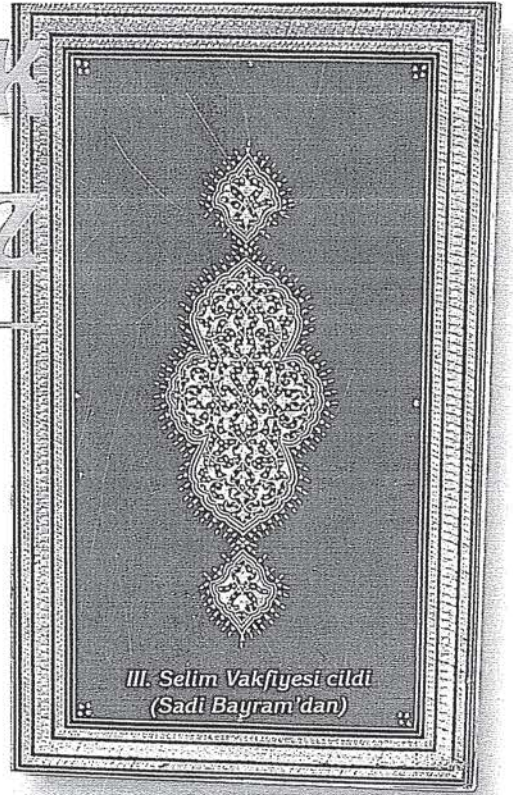
Yine bu kültür ve medeniyetin kurucuları sahip oldukları müstesna kitap sevgisi ve dostluğunu, kitabın yazılmasından, bezemesine ve ciltlenmesine varıncaya kadar, her biri her çizgisiyle çok yüksek olan, güzel sanatlara vasıta kılmışlardır.

Eski kitapçılık tarihimizi tetkik edersek görürüz ki, dış nizâmı ruhun âhengi ile, faydayı güzellikle kaynaştırmasını bilen Türk kültürü, diğer bütün müesseseler, ilim ve sanat kollarında olduğu gibi, eski kitapçılık sanatlarımızı da kendi potasında eritmiştir.

Yaratıcı zengin Türk düşüncesinin ve zevkinin inceliğini, bütünlüğünü ortaya koyması bakımından yeterli değer ölçüsüne sahip eski kitapçılık sanatlarımız, kitap sevgisi ve okuma hevesi uyandırmak, kitap toplama ve istinsah yoluyla kitap çoğaltmayı teşvik etmek yönünden, Türk kitapçılık tarihinde üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kâğıt Âhârcılığı

Eskiden memleketimizde imâl edilmekte olan kâğıtların yüzleri, bugün kullanılmakta olan kâğıtların yüzleri gibi parlak değildi. Bunun sebebi, kâğıdı kullanacak olanların kendi arzularına göre kâğıdın yüzünü cilâlayabilmesi için

di. Bu cilâlama işi de, "âhâr" ve "mühre" ile olurdu.

Hat, tezhib ve minyatür sanatlarında bir tâbir olarak kullanılan âhâr, kâğıtların pürüzlü satırlarını düzgün ve kolay yazılabilir hale getirmek, dokusunu kuvvetlendirmek maksadıyla kâğıtların üzerine sürülen koruyucu bir tabakadır(1).

Kâğıt üzerinde koruyucu bir tabaka teşkil eden âhâr, mürekkebi tutar, içine geçmesini önlerdi. Kâğıdın yüzüne sürülen âhâr, kâğıdın yüzünde cilâlı bir tabaka teşkil eder ve bunun üstüne mürekkeple yazılan yazıları ıslak bir süngerle veya ıslatılmış parmak ucu ile çıkarmak mümkün olurdu. Hattatlar genellikle serçe parmaklarını ıslatarak, kazıyarak veya yalayarak yanlış yazılmış yazıları kâğıt üzerinden çıkartırlardı. Bu şekilde temizlenen kâğıtların, üzerine

mühre sürülerek parlatmak ve cilâli bir hale getirmek suretiyle yeniden başka yazı yazılabildi. Bu suretle, âhârlanan kâğıtların bir çok defalar kullanılması sağlanırdı.

Ancak, "âhârlı kâğıt üzerindeki yazı, kazınarak veya yalanarak değiştirilebildiği için, Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün resmî kâğıtlar, âhârlanmadan, sadece mührelenerek üstündeki pürüzler giderilmiş kâğıtlara yazılmıştır. Böyle kâğıtlar üstündeki yazılar, yalamakla ve kazımakla çıkmaz. Resmî kâğıtlardan kazıntı ve silinti kabul edilmemekle, vicdanen sapıtanların yapacakları herhangi bir tahrifatın önüne geçilmiştir."(2)

Âhârlanmış kâğıtlar çeşitli renklerde olup, âhârın diğer özellikleri, kalemin kâğıt üzerinde kaymasını, mürekkebin kıvamınca kâğıt üzerine akmasını ve yazının kâğıt üzerindeki keskinliğini temin etmekte. Kalemin kâğıt üzerinde kaymasına "kalemgirlik" tâbir olunur ve kâğıtları kalemgir yapmak için, âhârın üstüne bazı maddeler sürülür ki, bunlara "tılâ" denirdi.

Âhâr muhtelif maddelerden yapılırdı. Nişasta, yumurta akı, nişadır, kitre, arap zamkı, üstübec bunların başlıcalarıydı. Bunlar teker teker veya karışık olarak kullanılır, bazen de birkaç cins üst üste sürülürdü.

Kâğıdın âhârlanması iki şekilde olurdu. Âhâr yapımında kullanılan maddeler sıcak suda eritilir, kıvamınca karıştırılır ve kâğıt bunun içine daldırılırdı. Bir diğer usulde, sünger veya tülbent sarılmış pamukla bunları kâğıdın üstüne sürüp kurutmaktı. Bir kat âhâr sürülmüş kâğıtlara "tek âhârlı", iki veya daha çok âhâr sürülmüş kâğıtlara "çift âhârlı" (çiftâli) denirdi. Kâğıda genellikle yumurta veya nişasta

âhârı tatbik edilmiştir.

Yazıların çeşitlerine göre, kullanılacak âhârın cinsinin de değiştiği, bilhassa dikatte değer bir noktadır.

Yalnız bir tarafına yazı yazılan meşk ve hüsn-i hat kâğıtlarına sürülen âhârlar daha kalınca olurdu. Kitap ve iki yüzüne yazı yazılacak kâğıtların âhârları, âhârın ince kısmı ile yapılır ve kâğıdın cinsine göre birkaç kat sürülürdü. Bir yüzüne yazı yazılacak levha kâğıtları ile meşke mahsus kâğıtlara tashihlerin kolayca yapılabilmesi için âhârlama kalın yapılırdı.

Kâğıda âhâr iyice tesbit etmek, kâğıt yüzündeki pürüzleri gidermek ve ileride âhârın çatlamasını önlemek için kâğıtlar mührelenirdi. Yapıldığı maddeye göre mühre çeşitleri vardı. Deniz böceği kabuğundan yapılan "Böcek Mühre", kaz yumurtası şeklinde camdan yapılan "Billûr Mühre", çakmak taşından olana "Çakmak Mühre", sert akikten yapılan, yıldız ve altın parlatmakta kullanılan da "Zer Mühre" denirdi.

Hattatlar, müzehhibler ve me-raklıları âhârlamayı kendileri yap-

tıkları gibi, âhârcı tâbir olunan ve bu işi kendilerine meslek edinen sanatkarlar grubu da vardı. Yaptıkları işe "kâğıt âhârcılığı" denmekteydi.

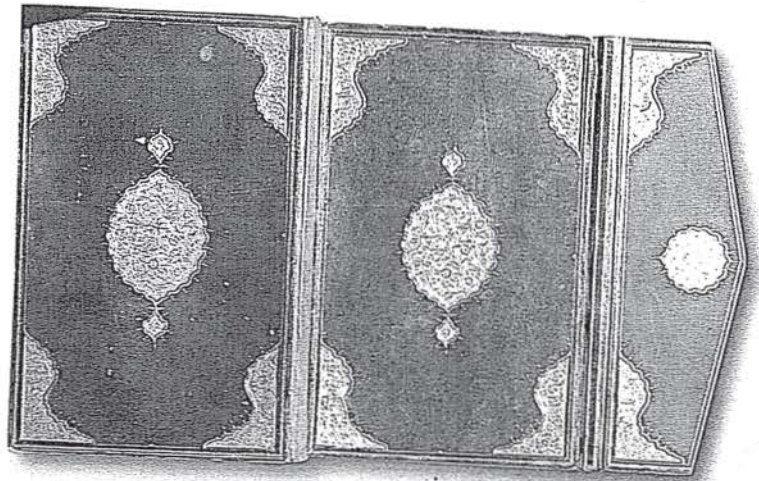
Eskiden en mükemmel âhâr ve mühreleme İstanbul'da yapılmakta olup, âhârlanmış ve mührelenmiş kâğıtlar, mücellit ve müzehhib dükkânlarında satılırdı.

Prof.Dr. Süheyl Ünver, bir yazısında "Bu gibi kâğıtların en itinalarından belki aynı evsafda bulunmaz diye fazla alıp sandıklarında biriktirenler olduğunu... hattatların terekelerinde vefatlarından sonra birkaç sandık âhârlanmış kâğıdın çıktığını..." (3) söyler.

Âhârlanmış ve mührelenmiş kâğıt, yüzlerce yıl hiçbir şekilde bozulmadan durur ve diğer kâğıtlara nazaran, rutubet, nem, küf, kitap kurtları gibi her türlü şartlara daha fazla dayanırdı. Kütüphane ve arşivlerimizdeki yüzlerce senelik kitap ve belgelerin yeniliğini ve mükemmelliğini muhafaza etmesi, âhârlanmış ve mührelenmiş olmalarındadır.

Zervarakçılık

Kâğıtlar âhârlanıp mührelen-

Şehzade Mehmed'in K.172 sayılı vakfyesinin hudutnamesi cildi (Sadi Bayram'dan)

dikten, bir de üzerlerine altın serpmeye yapılırdı. Bu sanata da "zervarak" yapma, veya bir başka ifade ile "Zervarakçılık" tâbir olunurdu.

Altın serpmeye şöyle yapılırdı: Bir fincan içine birkaç tane nohut konur ve bu fincan içine de altın tozu dökülürdü. Bir kâğıt üzerine zamk sürülür ve ağzına tülbent gerilmiş fincan bu kâğıt üzerinde sallanırdı. Tülbentin deliklerinden sızan altın zerrelere kâğıt üzerine dökülerek bir tabaka teşkil ederlerdi.

Ebruculuk

Eskiden, bulut gibi dalgalı ve hareli şekillerle süslenmiş kâğıtlara "ebru" veya "ebrulu kâğıt", kâğıtların üzerini boya ile tıpkı mermer damarları gibi renkli dalgalar

şeklinde süsleme işine de "ebrulama" tâbir olunurdu.

Özel bir tarzda, çeşitli şekil ve desenlerle boyanan ebrulu kâğıt, daha ziyade cilt ve hüsn-i hat levhalarının kenarı için kullanılırdı.

Ebru, müzehhib ve mücellidlerce şu şekilde yapılırdı ve bu işe "ebruculuk" denirdi. Koyu kitreli veya tuzlu suyun yüzüne damlatılan, bal kıvamındaki zamklı su ile koyulaştırılmış muhtelif renkteki boyalara, ince bir tel ile istenen şekiller verilir, ebrulanacak kâğıdın bir yüzü bu boyalı satha tatbik ettirilerek kaldırılırdı. Ayrıca, kitre üzerine yapılan şekilleri sabit kılmak için boyalara sığır veya koyun ödü damlatılırdı. Suyu ve kitresi akıtılan kâğıt, sonra düz bir sath üzerinde kurutulurdu. Kâğıdın ebrulanmasında; lahor, bedahşi, bengal, çivit gibi boya kullanılırdı. Ebrulanacak kâğıtların bilhassa boyayı emen cinsten olmasına dikkat edilirdi. Ebrulu kâğıtların; "akkâse", "battal", "çifte âhârlı", "hatip", "Necmeddin" ve "Somakî" tâbir olunan çeşitleri vardı.

Ebruculuk sanatında çok ileri giden Türkler, Türk ebrularını Doğu'da ve Batı'da da meşhur etmişlerdir. XV. yüzyılda İtalya'ya giden Türk mücellidleri, kendi tarz cilt sanatlarını yaymışlar; bu arada kâğıt ebrulamasını da öğreterek, ebruculuğu Avrupa'da zamanın modası haline getirmişlerdir.

Kalemtraşçılık

Osmanlı devlet teşkilâtında, sivil hizmetlerin alâmeti kalem, askerî

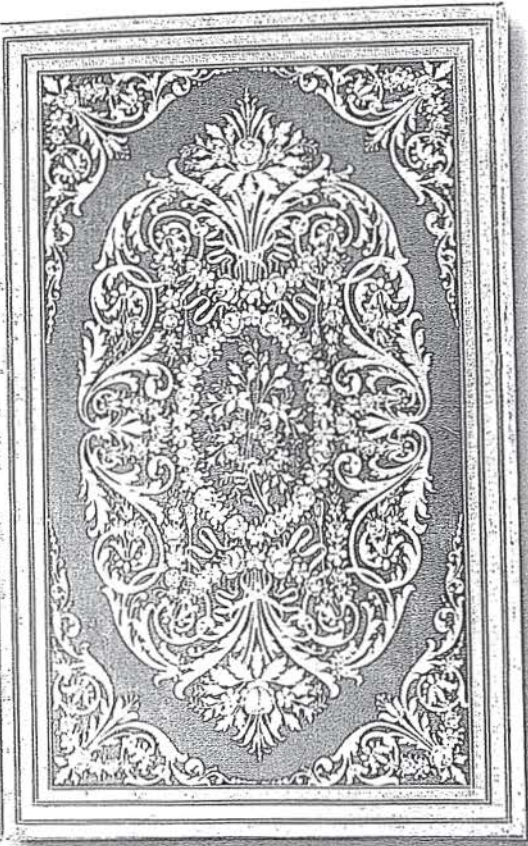
hizmetlerin ise kılıcı. Kılıç sahipleri ile, kalem sahiplerinin bu şekilde ayrılmasına rağmen, bir çok kılıç erbâbı aynı zamanda erbâb-ı kalem olmak hünerini de göstermiştir. Osmanlı devlet teşkilâtında, kalem erbâbının himayesi daima saltanat ve zerafetin şanından bilinmiştir.

Yazı yazmaya vasıta olan kalem, İslâmiyette, yazı gibi ilâhî bir lûtufluk olarak vasıflandırılmıştır. Tabarî'de (Tafsir, Bulak, 1323-1330, XXIX, 10 v. da) zikredilen hadîslerle göre "kalem müstakbel hadîseleri yazmak için Allah tarafından ilk yaratılan şeydir." (4) Kalem, ilme ve sanata vasıta olması bakımından övülmüştür.

Hattatlar yazılacak yazının çeşidine göre kalemin boy, kesim ve sağlamlık bakımından orta karar olmasına daima dikkat etmişlerdir. Hat sanatında kamış kalem, civa kalem, menevişli kalem, kargı kalem ve tahta kalem kullanılmıştır. Ancak tercih edilen, kıvraklığı ve esnekliği olan kamış kalemdir. Kamış kalem ne çok ince, ne de çok kalın olmalıdır. Rengi parlak ve siyaha yakın, düzgün ve yuvarlak, boğum araları da bir karış olmalıdır. Bu özelliğe sahip bir kalem, mermer, taş veya cam üzerine atıldığı zaman tiz bir ses çıkarır. Kamış kalem genellikle İran'dan Hazar Denizi kenarı ile Dicle nehri kenarındaki Vâsıt şehrinden getirilirdi.

Burada önemli olan bir diğer husus da, kalemin kesilmesidir. Eğer kamış kalemin kesilen ağız kısmının boyu çok uzun olursa, kalem elde esneme yapacaktır. Kısa olduğu takdirde ise esneklik kaybolacaktır.

Reisü'l-hattatîn Hacı Kâmil Akdik, yazısına istediği olgunluğu verebilmek için uzun zaman kattı

II. Abdulhamit Vakfıyesi Cildi.
(Sadi Bayram'dan)

kalem (kalemi makta'a vurmak) usullerini araştırdığı, ancak kalem açma sırrını çözdükten sonra yazıda muvaffak olduğunu söylemiştir(5).

Âlim ve sanatkârlar, hattatlar kaleme saygı göstermişlerdir. Halk dahi kâğıda ve kaleme saygısızlığın, fakirliğe ve benzeri çeşitli belâlara sebep olacağına, bu saygısızlığı gösteren kimselere Allah'ın bütün hikmet ve feyz kapılarını kapatacağına inanmıştır.

Hattatlar kâmiş kalemi açarlarken, çıkan parçaları, yongaları ayak altına atmazlar, genellikle biriktirip toprağına gömerlerdi. Bunun sebebi, kalemin Kur'ân'da geçmesi (6) ve onunla Kur'ân'ın yazılmasından dolayı duyulan hürmet ifadesidir. *"Hattâ bazı eski hattatların, bu şekilde birikmiş kalem parça ve yongalarını, öldüklerinde yıkanmaları için hazırlanacak suyun kaynağı kazanın altına konup yakılmasını vasiyet ettikleri dahi bilinmektedir."* (7)

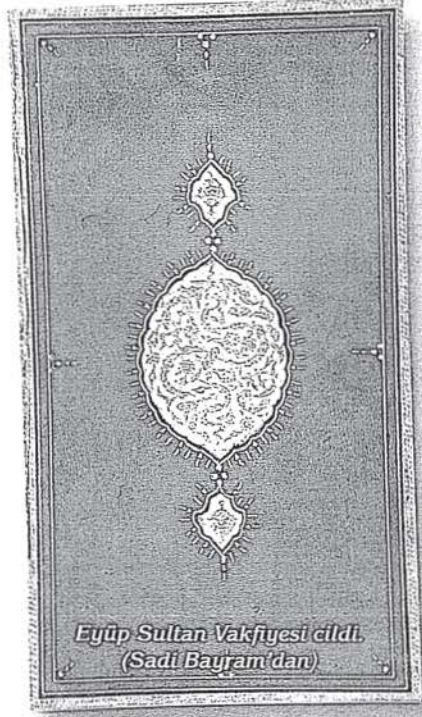
Burada, kalemin açılmasında kullanılan, aynı zamanda kâğıt kesmeye ve yanlış yazıları kazımaya yarayan ve kitapçılık tarihinde yüzlerce yıllık bir geçmişı olan kalemtraşçılıktan söz açmak istiyoruz.

Eskiden herkesin yazı takımında bulunan kalemtraşa, bilhassa hattatlar çok önem verirlerdi. Bunların sapları kemik, fildişı, sedef, öd ağacı, abanoz, akik, mercan, hünnab ve pelensenk'ten gayet güzel bir şekilde yapılırdı.

Kalemtraşların bıçak kısmı ile, sap arasında pirinçten bir bilezik bulunurdu ki, buna "prazvana" denirdi. Prazvanaların altın ve gümüşten yapılmış olanları da vardır. Kalemtraşlar bıçakların şekillerine göre, "hattatî", "kâtibî", "ser-

vi", "küt", "sögüt yaprağı", "cam kırığı", "izmarit"; saplarının şekline göre de "çelik sap", "demir hindi", "şirmaga" (balık derisi kaplanmış), "gümüş prazvana", "altın prazvana" gibi isimler almışlardır.

Kalemtraşların bıçak kısımları üzerinde, prazvanaya yakın yerinde çeşitli şekillerde oyulmuş altın ve gümüşle işlenmiş imzalar, tezyinat vardır. Kalemtraşçılar icâzet

almandan imza koyamazlardı. Bunlar peştemal kuşanırlarken, en yaşlı üstad, kendilerine o güne kadar kullanılmamış isimlerden birini verirdi. İmza koymanın, eski lonca teşkilâtının kendine has örf ve âdetlerine tâbi olduğunu Musahipzâde Celâl teferruatlı olarak yazmıştır. (8)

Bu arada, kalemtraşçılık sanatının hemen yanında yer alan, "kalemndan", "divit" ve "makta" cılık sanatlarını da bir iki cümle ile hatırlamak yerine olacaktır.

"Kalemndan", kalem koymağına mahsus bir kutu olup, "kubur" ve "kalemlik"de denirdi. Bunlar genellikle bağı, sedef, fildişı tezyinatlı yapılmışlardır. Ayrıca, düz tahtadan, gümüşten yapılanlar ve üzerleri beyitlerle süslenmişleri de vardır.

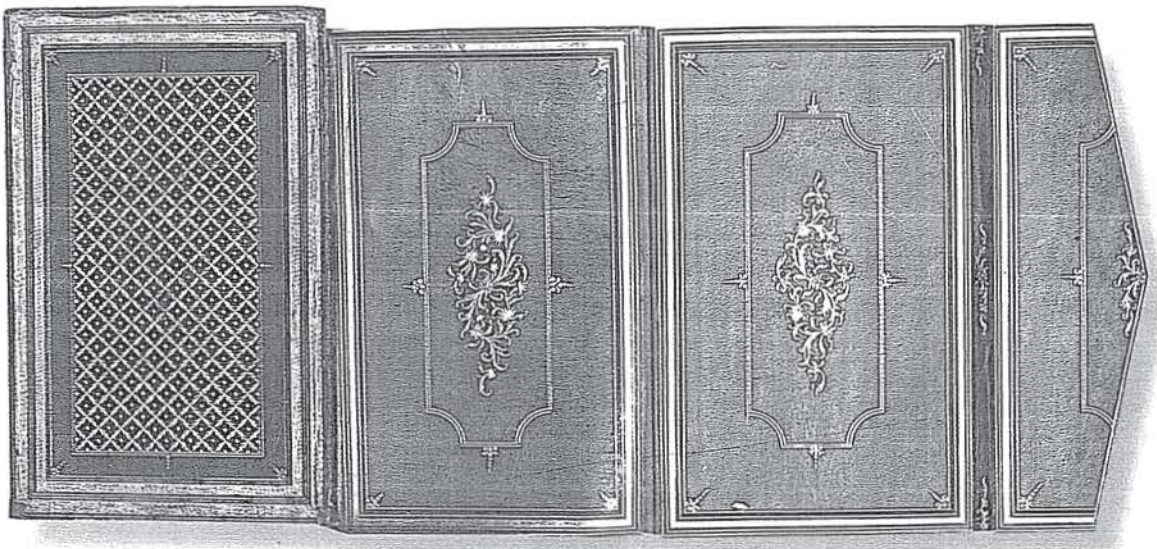
"Divit" ise, kalemleri koyacak bir mahfazası yanında kapaklı hokkasıyla, ekseriya beldeki kuşaağı çaprazlamasına sokularak taşınan ufak bir yazı takımıdır. Pirinçten, bakırdan yapılmış olan divitlerin ufak yayvan sandık ve çekmece şeklinde olanları bulunduğu gibi, yuvarlak bir mahfaza yanına tutturulmuş hokkâlı şekilleri de görülür.

"Makta", mikta da denir. Kâmiş kalemin açılan kısmının üzerine yatırılarak, kalemtraşla enine kesilmesinde kullanılırdı. Makta, sözlük anlamı itibariyle, kalem açılacak yer demektir. Kalem açılırken çeliğı hassas olan kalemtraşların uçlarının bozulmaması için makta'lar bilhassa fildişinden yapılmışlardır.

Mürekkepçilik

Mürekkep (midad, hibr), yazı yazmaya mahsus siyah sıvı boyadır. Eskiden yazı yazmak için kullanılan mürekkebe, Türk mürekkebi veya bezir ismi mürekkebi denirdi. Koyu siyah renkte olan, kâmiş kalemin ucundan kolaylıkla akararak, kalemin kâğıt üzerinde oynaklığını temin eden bu mürekkep, yüzyıllar boyu siyahlığını, renk tazeliğini muhafaza etmiştir.

Bu mürekkeple yazılan yazılar ıslak parmakla veya süngerle silindiğinde çıkar. Ancak, bu onun kötülüğünden değil, zamanında bu özelliğinin iyi addedilmesindedir. Zira, yazılan yazıda bir hata olduğu vakit, bütün yazıyı yeniden yazmaktansa, o kısmın yukarıda işa-

II. Mahmud'un 2. Vakfiyesi cildin iç yüzü ve kılıfı (Sadı Bayram'dan)

ret ettiğimiz şekilde silinerek düzeltilmesi kolayca mümkün olurdu.

Siyah mürekkebin yanı sıra, "la'al" ve "surh" denilen kırmızı renkli mürekkepler de yapılmıştır. Siyah mürekkep; neft, çıra isı, keçı kılı isı, bezir yağı isinden yapıldı.⁽⁹⁾ Bu mürekkep, hokkanın dip tarafına "lika" denilen hâm ipek lifleri konduktan sonra, hokka içine akıtıldı.

Maksat, karnış kalemin hokkanın içine batırıldığında, ucunun sert olan hokkanın dibine çarparak keskinliğini kaybetmemesidir. Ayrıca, lika mürekkebin bir kısmını alır ve karnış kalemin ucunda çok miktarda mürekkep toplanmasını önlerdi. Lika'ya İnan'da "kılke" denirdi. Karnış kalemlerde mürekkebin muntazam bir şekilde akıntısını temin için, kalemin ağız kısmı ikiye yarıldı ki, buna "kalemin şakki" denirdi.

Surh tâbir edilen kırmızı renkli mürekkep, yazma kitapların başlıklarında ve metin aralarında şerhi gerektiren kısımlarda yerine göre kullanılmıştır.

Siyah zemin üzerinde celf kalıp

yazıların yazılmasında sarı mürekkep; altınla yazılmış celf yazılarda ise zer mürekkep kullanılmıştır. Altınla yazılmış celf yazılara "zerendûd" adı verildi.

Rıhçılık

Yazılan yazılar "rıh" denilen bir çeşit çok ince renkli kum ile kurutulurdu. Rıh, kurutma kağıdı olarak kullanıldı. İki çeşit rıh vardır. Birisi yaldızlı rıh, diğeri pembe veya mavi renge boyanmış olan adı rıh... Rıhlar porselenden yapılmış, yuvarlak, üzerinde delikleri olan rıhdanlıklara konulurdu. Rıh yazı üzerine dökülür, ıslak yazının bu şekilde kuruması sağlandıktan sonra temizlenirdi.

Kalemkeşlik

Eski el yazması kitapların ve yazı levhalarının kenarına, yaldızla veya mürekkeple çizgi çekmeye "kalemkeşlik" denirdi. Bu işe aynı zamanda "cetvelkeşlik" de tâbir olunurdu. Sanatkârları ise, "kalemkeş" veya "cetvelkeş" adını alırdı.

Sıraladığımız bu eski kitapçılık sanatlarımızın birçoğu, bugün tamamen ortadan kalkmıştır. Bu sanatlarla uğraşanlar ve meraklılar

ca yapılmakta, sayıları her geçen gün azalan bu gibi kimselerin himmet ve gayretleriyle yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Dipnotları ve Faydalanılan Kaynaklar:

1. Nefeszâde İbrâhim: Gülzâr-ı Savab Neşr.: Kilisli Muallim Rifat. İstanbul, 1938, 75.
 2. Uğur Derman; "Kağıda Dâir İslâm Düşüncesi, 2 (5), Nisan 1968, 344. s.
 3. Süheyl Ünver, "XV'inci Yüzyılda Türkiye'de Kullanılan Kağıtlar ve Su Damgaları", Belleten, XXVI (104), 1962, 74. s.
 4. "Kalem", İslâm Ansiklopedisi, 6, 1955, 127. s.
 5. Melek Celâl, Reisü'l-Hattâtın Kâmil Akdik, İstanbul, 1938, 38. s.
 6. "Nûn ve kalem ve ehl-i kalemin satıra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için -Ya Muhammed!.." (Kur'ân-ı Kerim, 29. Cüz, Kalem Sûresi).
 7. Ali Alparslan, "50. Yıl İçinde Hattatlıkla Alâkalı Kitap ve Mühim Makaleler", Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan (TKAE), Ankara, 1973, 581. s.
 8. Musahipzâde Celâl, Eski İstanbul Yaşayışı, İstanbul, 1946, 51. s.; bu konuda ayrıca bkz: İsmet Binark, "İmparatorluk Devri Türkiye'sinde Esnaf Teşkilâtı", Önasya, 6 (64), Aralık 1970, 16-17. ss.
 9. Uğur Derman, "Eski Mürekkepçiliğimiz", İslâm Düşüncesi, 1 (2), Haziran 1968, 97-112. ss.
- Muhittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Neşr: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. İstanbul, 1999.
- İsmet Binark, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ankara, 1975.